

רש"י מחדד שאין ברכת אדמה פוטרת עץ בדרך אגב אלא כשברך על פרי מסויים

קדימה בברכות

מקור הדין

במשנה מובאת מחלוקת תנאים בדיון קדימה לפירות שבעת המינים

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ עמוד ב

משנה... היו לפניו מינין הרבה, רבי יהודה אומר: אם יש ביניהן מין שבעה - עליו הוא מברך; וחכמים אומרים: מברך על איזה מהן שירצה.

בגמרא מובאת מחלוקת באיזו מציאות נחלקו התנאים האם בפירות שברכותיהם שוות או בכל שני פירות. לשיטה הראשונה נחלקו האם חביב קודם לשבעה ולשניה נחלקו האם חיטה שברכתה אדמה קודמת לפירות שברכתם העץ

2. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מא עמוד א

היו לפניו מינין הרבה וכו'. אמר עולא: מחלוקת בשברכותיהן שוות כגון זיתים ותפוחים, דתנא דבי רבי יוחנן, וכלא לפטור את שמיה דצרכה אהת, דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי: מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות - דברי הכל מברך על זה וזה וחוזר ומברך על זה...

פליגי בה רבי אמי ורבי יצחק נפחא; חד אמר מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי: מין חביב עדיף, אבל בשאין ברכותיהן שוות - דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה; וחד אמר: אף בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת.

בשלמא למאן דאמר בשברכותיהן שוות מחלוקת - שפיר, אלא למאן דאמר בשאין ברכותיהן שוות פליגי - במאי פליגי? הא ודאי לא מפטרי כחל צרכה - אמר רבי ירמיה: להקדים.

דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק: כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, שנאמר: ארץ חטת, ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. אלמא: קפדינן לאקדמיה, ודבי יהודה אית ליה דכדי יצחק, הלכך כל שכן היכא דחל לאו ממין שבעה, דמין שבעה עדיף, ורבנן לית להו דכדי יצחק במקום חביב, דחביב עדיף

דעות הראשונים בקדימות שבעה וחביב

לדעת בה"ג מוכרח מדברי ר' יצחק ששבעה קודמת לשאר מינים. ואם אין ביניהם ממין שבעה כשאין ברכותיהם שוות מקדים עץ לאדמה. וכשברכותיהם שוות מקדים חביב.

3. ספר הלכות גדולות סימן א - הלכות ברכות פרק שישי

היכא דתרויהו כהדדי נינהו כלומר אותה ברכה מאי? אזית מברך דהוה ליה משבעת המינים וחשיב טפי או דילמא על אתרוג מברך דחביב ליה טפי, פליגי בה רבי יהודה ורבנן... רבי יהודה סבר חשוב עדיף והילכך מברך על הזית, ורבנן סברי חביב עדיף, ומברך על אתרוג. ואמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות דרבי יהודה סבר חשוב עדיף ורבנן סברי חביב עדיף אבל אין ברכותיהן שוות מברך על זה וחוזר ומברך על זה... והלכה כר' יהודה שמין שבעה קודם לחביב דאמר רב יוסף וכן תני ר' יצחק כל הקודם בפסוק זה קודם לברכה.

...והיכא דכלם לאו משבעת המינים נינהו אי ברכותיהן שוות או בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה מברך על חביב שבהן ומיפטריין כולהון.

ואי אין ברכותיהן שוות מברכין ברישא בורא פרי העץ והדר בורא פרי האדמה.

4. רש"י מסכת ברכות דף מא עמוד א

אבל כשאין ברכותיהן שוות דברי הכל - אין ברכה אחת פוטרת, ושוב אין כאן מחלוקת, ואף על גב דתנן (ברכות דף מ' א): בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא - הני מילי בחד מינא וטעה ובירך עליה בורא פרי האדמה, אבל צנון וזית ובירך על הצנון - לא נפטור זית.

תוספות מבין שכשברכותיהם שונות מודה ר' יהודה שחביב עדיף על מין שבעה ואפילו ברכות אדמה שאין חשיבות לעץ יותר מאדמה. וכשברכותיהם שוות מקדימים שבעה.

5. תוספות מסכת ברכות דף מא עמוד א

אבל בשאין ברכותיהן שוות - פירש"י כגון צנון וזית ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את חברו אפי' ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מברך על איזה שירצה תחלה החביב לו ואחר כך יברך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה מודה לחכמים הואיל ולא פ' הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד.

...וא"ת הא אמר' לעיל (דף לט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי משהכל לפי שמבוררת טפי א"כ גם ב"פ העץ חשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה? וי"ל דלא חשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ האדמה כמו שחשוב ב"פ האדמה משהכל.

הרא"ש מסביר שהמושג חביב מתייחס למה שאוהב ב"כ אפילו הוא שונה ממה שרוצה כרוגע. אמנם כשברכותיהם שונות אין דין קדימה כלל ולוקח מה שרוצה עכשיו.

6. רא"ש מסכת ברכות פרק ו סימן כה

[דף מא ע"א] גמ' אמר עולא... פ' אם אחד מהמינים חביב תדיר עליו אפילו רוצה עתה לאכול מין אחר תחלה מברך על החביב ויאכל ממנו קצת ואח"כ יאכל מין אחר דחביב דלרבנן כמו מין שבע דלר' יהודה.

דברי ר' יצחק כשאין חביב

ואם תאמר היכי קאמרי רבנן דחביב עדיף האמרין לקמן המוקדם בפסוק מוקדם לברכה וכו' שיש להקדים האמור בפסוק למין שאינו נזכר כלל בשבחה הארץ ותירץ ה"ר שמעיה ז"ל דההיא דלקמן דכל המוקדם וכו' היינו כשאין חביב ליה זה יותר מזה אז יקדים אותו שכתוב תחלה אבל אם המאוחר חביב יקדים...

דין קדימות קיים רק כשאחד פוטר את חברו כלומר כשברכותיהם שוות

ואם תאמר מ"ש דלרבי יהודה כשברכתן שוה צריך להקדים ז' המינים וכשאין ברכתן שוה אין צריך להקדים? וי"ל דודאי כשברכתן שוה דבברכה האחת פוטר את חברו אז מסתבר לברך על שבעת המינים ולפטור את השני אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון הלכך על איזה מהן שירצה יברך תחלה. (ולכן להלן שאין קדימה בעץ ואדמה)

בברכותיהם שוות קדימה לשבעה ואחר כך לחביב

הלכך אם הביאו לפניו שני מינים ואין בהן מז' המינים כמו אתרוג ותפוח יברך על החביב תחלה ל"ע כיון שברכותיהן שוות. ואם יש בהן מין שבע קיימא לן כרבי יהודה דאמר מין ז' עדיף ויברך עליו אף על פי שהאחר חביב לו.

למרדכי לעולם מין שבעה עדיף גם כשאין ברכותיהם שוות ולמרות שלא מוציאים זה את זה. ואם אין מין שבעה מקדים ²החביב

לר"ף בברכות שונות אין קדימה כלל

7. רי"ף מסכת ברכות דף כח עמוד ב

גמ' [דף מ"א ע"א] אמר עולא מחלוקת כשברכותיהן שוות כגון אתרוג וזית דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה ואיזה שירצה יקדים:

לרמב"ם עיקר הדיון הוא האם ברכה על פרי מוטרת פרי אחר. לעולם רצונו קובע אפילו כשיש מין שבעה וברכות שוות כהנחנו בדעת חכמים. ורק אם אין לו רצון יקדים מין שבעה

8. רמב"ם הלכות ברכות פרק ח הלכה יג

היו לפניו מינין הרבה אם היו ברכותיהן שוות מברך על אחת מהם ופותר את השאר,

ואם אין ברכותיהם שוות מברך על כל אחת מהן ברכה הראויה לו כלומר שאין אחד מוציא את השני, ואי זה מהם שירצה להקדים מקדים, ואם אינו רוצה בזה יותר מזה אם יש ביניהם אחד משבעת המינים עליו הוא מברך תחלה, וכל הקודם בפסוק קודם בברכה,

9. כסף משנה הלכות ברכות פרק ח הלכה יג

לרמב"ם עיקר הגמרא עוסק שלא ירבה בברכה שלא לצורך

...זה וחוזר ומברך על זה לא בא להשמיענו דין הקדמה כלל אלא שאין האחד פוטר את חברו וכמו שפירש הרא"ש לדעת בה"ג ופוסק רבינו הלכה כחכמים, והשתא מה שכתב היו לפניו מינין הרבה אם היו ברכותיהן שוות מברך על אחד מהן ופותר את השאר ואם אין ברכותיהן שוות מברך על כל אחד מהן ברכה הראויה לו לא לענין הקדמה קאמר אלא לומר דבברכותיהן שוות יברך על אחד ויפטר את חברו ולא ירבה בברכות שלא לצורך וכשאין ברכותיהן שוות אין אחד פוטר את חברו וכדעולא:

לרמב"ם לעולם חביב עדיף על שבעה בין ברכותיהם שוות או שונות ואם אין חביב אז שבעה קודמת

ומה שכתב ואי זה מהם שירצה להקדים מקדים היינו לומר שאם היה מין אחד חביב לו מחבירו בין שברכותיהן שוות בין שאינן שוות בין שיש ביניהן ממין ז' בין שאינן ביניהן מקדים החביב כרבנן דאמרי חביב עדיף. ומה שכתב ואם אינו רוצה בזה יותר מבזה אם יש ביניהן ממין שבעת המינים עליו הוא מברך תחלה אתי ככ"ע דבין ברכותיהן שוות בין שאינן שוות כיון שאין מין אחד מהן חביב יותר מחבירו אם יש ביניהם ממין שבעה מודו רבנן שהוא קודם.

גדר חביב לרמב"ם הוא רצונו עכשיו

וממה שכתב איזה שירצה להקדים מקדים במקום מקדים את החביב תחלה נראה שאינו מפרש כפירוש ה"ר יונה והרא"ש דחביב היינו אותו שחביב עליו ברוב הפעמים אלא סובר דחביב היינו אותו שהוא חפץ בו עתה יותר וזהו שכתב אי זה שירצה להקדים כלומר אותו המין שהוא רוצה בו עכשיו יותר מחבירו ולכן הוא רוצה להקדימו דסתמא דמילתא מינא דחביב עליה דאיניש מקדים ליה הילכך כיון שהוא חביב עכשיו עליו יותר מקדים אותו:

10. מרדכי מסכת ברכות פרק כיצד מברכין רמז קלא

והלכך הביאו לפניו שני מינים [שברכותיהם שוות] ויש בהם ז' המינים מין שבעה עדיף כר' יהודה ויברך עליו אף על פי שהאחר חביב עליו טפי. וכשאין ברכותיהן שוות מקדים ברכה ממין ז' ואם כולם ממין ז' מקדים המוקדם בפסוק ואם אין בהם ממין ז' וברכותיהן שוות כמו אתרוג ותפוח חביב עדיף אליבא דכ"ע:

11. סיכום השיטות בז' מינים וחביב

רש"י (ע"פ מרדכי)	חביב ¹⁰	אין ברכותיהם שוות
תוס'	*שבעה ¹²	חביב ¹¹
רא"ש	*שבעה חביב	*אין קדימה
מרדכי	*שבעה חביב	שבעה חביב
רמב"ם	^רוצה שבעה	^רוצה שבעה
בה"ג	שבעה	^ברכת העץ

* פסק השו"ע. ^ הובא בשו"ע כדעה שניה. ~ דעת המשנ"ב

קדימת יין לענבים

הטור כתב בשם ר' פרץ שיש קדימה לברכת הגפן על הפירות וכן לברכת מזונות על היין

12. טור אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן ריא

כתב ה"ר פרץ דווקא אם אוכל ענבים שברכתן בפה"ע אבל אם עשה מהם יין שברכתו בפה"ג כיון שמפרט בה הגפן חשובה וקודם לדבש ואפילו לזית שהוא ראשון לארץ בתרא כיון שברכת היין חשובה קודמת בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה כשכולל ברכת היין עם ברכת הפירות כדפרשי' לעיל צריך להזכיר תחלה על הגפן ועל פרי הגפן ואח"כ על העץ ועל פרי העץ

ומיהו מעשה קדירה דחטין ושעורין קודמין ליין לפי שברכתן במ"מ שהיא ג"כ חשובה שמבוררת וגם קודמים לו בפסוק:

הבית יוסף כתב שאין הכרח להקדים גפן לעץ אמנם מודה בברכת מזונות שקודמת

13. בית יוסף אורח חיים סימן ריא

וכבר נתבאר שדעת כל המפרשים היפך ה"ר פרץ... מיהו אפשר דטעמו משום דבורא פרי הגפן ובורא פרי העץ כיון דתרווייהו אילנות הם חשיב להו ברכותיהן שוות (ששייך בהם קדימה). והעולם לא סבירא להו הכי.

ומה שכתב עוד דגם בברכה אחרונה קודמת ברכת היין וכן מה שכתב ומיהו מעשה קדירה דחטין ושעורין קודמים ליין. הכל בסמ"ק (שם) וכן כתבו ה"ר יונה (לב: ד"ה וכן על היין) והרא"ש (פי' מב) והרשב"א (מד: ד"ה ולענין) בסוף פרק כיצד מברכין והרמב"ם פרק ח' (הט"ו) וזה לשונו שתה יין ואכל תמרים ואכל תבשיל של חמשת מיני דגן מברך באחרונה על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל פרי העץ ועל פרי העץ וכו':

פסק השו"ע בז' מינים וחביב

השו"ע מוסק בסתם כרא"ש שצריך להקדים מין שבעה רק בברכות שוות. ובברכות שונות אין דיני קדימה אפילו לשבעה. והחביב מוגדר בסתם על פי הרגלו ולא על פי רצונו עכשיו

14. שולחן ערוך הלכות ברכת הפירות סימן ריא סעיף א

סעיף א: היו לפניו מיני פירות הרבה, אם בברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה, מקדים מין ז' אעפ"י שאינו חביב כמו המין האחר; ואם אין ביניהם ממין שבעה, מקדים החביב ;

ואם אין בברכותיהם שוות, אפילו יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית, איזה מהם שירצה יקדים ואפי' אינו חביב (כרא"ש); ויש אומרים שגם בזה צריך להקדים החביב ; (ולא כתב את שיטת בה"ג שצ"ע קודם לאדמה)

ונקרא חביב המין שרגיל להיות חביב עליו, אפילו אם עתה חפץ במין השני. (ובסעיף ג' הביא את דעת הרמב"ם שחביב כרגע) ולהרמב"ם...מקדים החביב לו אז באותה שעה; ואם אינו רוצה בזה יותר מבזה, אם יש ביניהם משבעת המינים, עליו מברך תחלה.

כל הברכות קודמות לשהכל. ובים העץ לאדמה אין קדימה ולעיל כתב גם כשהעץ ממין שבעה.

15. שולחן ערוך הלכות ברכת הפירות סימן ריא סעיף ג

הביאו לפניו דבר שברכתו בפה"ע ודבר שברכתו שהכל, בפה"ע קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד ; וכן בפה"א ושהכל, בפה"א קודמת ואפילו השהכל ממין שבעה כגון דבש תמרים. שעה"צ ט; ואם הביאו לפניו בפה"ע ובפה"א, איזה מהם שירצה יקדים; וי"א שבורא פרי העץ קודם .

לשו"ע גם קדימות חיטה היא דווקא כשברכתה מזונות או המוציא

16. שולחן ערוך הלכות ברכת הפירות סימן ריא סעיף ה

הא דחטה ושעורה קודמים, דוקא כשעשה מהם תבשיל או פת; אבל כוסס חטה שברכתו בפה"א אינה קודמת לברכת בפה"ע.

למשנ"ב בברכותיהם שונות חביב קודם ואפילו על מין שבעה

17. משנה ברורה סימן ריא ס"ק ט

(ט) וי"א וכו' - ס"ל דגם בזה שייך מעלת הקדימה לברך על מין אחד תחלה אלא דס"ל דלא מקדמינו בזה מין שבעה אלא החביב לו יותר יקדימו לברך עליו ולאכול תחלה אכן אם שני המינים חביבים אצלו בשוה אז מברך על מין שבעה תחלה ועיין מש"כ במ"ב סק"ז בשם הגר"א ועיין בה"ל מש"כ בשם האחרונים דעיקר כ"א הזה שהוא דעת רוב הפוסקים [וגם דאפילו לדעה הראשונה שס"ל דמברך על איזה שירצה מ"מ הלא הברירה היא בידו];

למשנ"ב בפרי העץ והאדמה הסדר הוא חביב, שבעה, עץ

18. משנה ברורה סימן ריא ס"ק יח

(יח) וי"א שבפה"ע קודם - והסכימו האחרונים דנכון לנהוג כ"א הזה אם שניהם שווים בחביבות אכן אם פה"א חביב עליו יותר מברך על החביב כנ"ל בס"א וכן אם פה"א הוא מין שבעה כגון קליות של חטים ותפוח או אחד משבעת המינים יש לו לברך תחלה על החטה שהוא מין שבעה וקודמת בפסוק;

19. כף החיים אורח חיים סימן ריח אות יד

נהגו להקדים פה"ע "כדי לקיים ג"כ ס' בה"ג והגם דאם היו נוהגין להקדים החביב היו מקיימין ג"כ סברת י"א שהביא בסעיף א' י"ל משום דלהקדים פה"ע יש בזה ג"כ יטעם בסוד דעץ רומז אל הת"ת והאדמה אל המלכות כידוע ולכן מקדימים העץ. ועוד נ"ל טעם אחר דאין מקדימין פה"א אפילו חביב כ"כדי שלא יפטר פה"ע בברכת פה"א ואע"ג דאם אינו מכין אינו נפטר כמ"ש לעיל אות י"ב מ"מ היכא דאפשר עבדינן על צד היותר טוב.

קדימות שלם וגדול

נחלקו האמוראים בדיון קדימות גדול ושלם

20. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לט עמוד ב

איתמר, הביאו לפניו פתיתין ושלמין; אמר רב הונא: מברך על הפתיתין ופטר את השלמין ואם הפתיתין גדולים מן השלמין - צריך לברך עליו, ורבי יוחנן אמר: שלמה מצוה מן המובחר.

... אמר רב נחמן בר יצחק: וירא שמים יוצא ידי שניהן, ומנו? מר בריה דרבינא. דמר בריה דרבינא מניח פרוסה הגדולה בתוך השלמה הקטנה ובוצע על שניהם יחד ויוצא מספק.

התוספות מוסק כרבי יוחנן ששלם קודם לגדול

21. תוספות מסכת ברכות דף לט עמוד ב

פירש רבינו תם דמייירי בפתייתין גדולים ושלמים קטנים וה"פ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה כלומר אין קדימות לשלם. ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהלכה כמותו שהיה תלמידו של רב דדוקא באמוראי בתראי אמרינן הלכה כבתראי. וכ"כ הרא"ש (ס' בא) והרשב"א (ד"ה ולענין) והמרדכי (ס' קט) והגהות מיימוניות פ"ז מהלכות ברכות (אות ד).

השו"ע מוסק כרוב הראשונים להקדים שלם על הגדול. ולאכול יחד הוא דווקא כשהשלם פחות חשוב

22. שולחן ערוך אורח חיים הלכות בציעת הפת, סעודה, וברכת המזון סימן קסח סעיף א

היו לפניו חתיכות של פת, ופת שלם הכל ממין אחד, מברך על השלם אפילו הוא פת קיבר (פי' לחם שאינו נקי) וקטן, והחתיכות פת נקיה וגדולה;

אבל אם השלם שעורים והחתיכות מחטים, אפי' היא קטנה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משניהן יחד.

סיכום להלכה דין קדימה בברכות

כשנמצאים לפניו פירות ממינים שונים פעמים שיש להקדים ברכה על מין אחד שרוצה לאכול על מין אחר שרוצה לאכול. הקדימות מוסכמת כשברכותיהם שוות. וכן מוסכמת כשברכותיהם שונות לגבי קדימות ברכת המוציא ומזונות ואי קדימות ברכת שהכל. בין הברכות עץ ואדמה נחלקו הפוסקים בדיני הקדימה. ויש אומרים שנחלקו בעצם חיוב הקדימה וכן בגפן.

א. קדימה כשברכותיהם שוות

- א. מין שבעה
- ב. שלם (מג"א א משנ"ב ד)
- ג. חביב בד"כ. ואם אין יקדים מה שחביב עכשיו (כה"ח כח)
- ד. גדול (משנ"ב קסח טו)
- ה. כל פרי של ארץ ישראל (הגרמ"א וזאת הברכה עמ' 124)

קדימה בשבעת המינים

- א. זית
- ב. תמר
- ג. ענבים
- ד. תאנה
- ה. רימון

ב. קדימה כשברכותיהם שונות

- א. המוציא
- ב. מזונות (דווקא על דגן אבל אורז לא קודם ליין הגרמ"א וזה"ב 125. ובשם הרב אלישיב כתב להקדים אורז)
- ג. גפן
- ד. עץ*
- ה. אדמה*
- ו. שהכל
- ז. ברכת הריח (כה"ח כח. וראה משנ"ב רטז מ לגבי סדר הקדימות)
 - i. עצי בשמים*
 - ii. עשבי בשמים*
 - iii. מיני בשמים

*לגבי קדימה של עץ ואדמה למעשה מספר שיטות בפוסקים,

ונפק"מ גם לברכת הריח (כמובא במשנ"ב שם)

- כה"ח (רי"א ו, ד), הגרמ"א: לעולם עץ קודם לאדמה ואפילו שהאדמה חביב או ממין שבעה.
- משנ"ב (ט, יח): אם האדמה הוא מין שבעה או חביב הוא קודם לברכת העץ. (ונפק"מ ששלוחה קודם לתפוח) וחביב קודם לשבעה (משנ"ב ב י)
- חזו"ע (עמ' רעה-רעו): בין הברכות גפן, עץ ואדמה אין מהדין חיוב קדימה.

ג. סייגים לדיני קדימה:

במספר מקרים מוסכם שאין חיוב קדימה:

- כאשר אינו מעוניין כלל לאכול מהמין החשוב, לא צריך לחייב עצמו לאכול על מנת להקדים ברכתו. (רמ"א ריא ה)
- כאשר אין לפניו שאר מינים ואפילו יודע שיביאו לפניו לא צריך להמתין להם (בית יוסף . כה"ח כג) (אמנם בפת אפשר שצריך להמתין לה אם יודע שיביאו, מספק ברכה שאינה צריכה)
- כאשר סדר האכילה המקובל הוא שונה כגון שאוכלים מרק לפני אורז מברך על המרק תחילה ומברך ואוכל האורז בהמשך על פי סדר הסעודה (כה"ח ה' בשם הלק"ט)